

4. הספק כבעיה אכסיסטנציאלית:

"THE COURAGE TO BE" (חמצית דברי פאול טילליך בספרו, עמ' 35, 40-51)

החרדה (דהיינו: ANXIETY) היא מצב בו הנמצא מכיר באפשרות אי-היותו, התודעה האכסיסטנציאלית של אי-מציאות -- אכסיסטנציאלית במובן שאי-המציאות היא חלק מישותו, ולא כסתם ידיעה מפשטה. א"כ החרדה היא חוית סופיותו-הוא.

יש שלשה מיני חרדה, מקבילות לשלש הכוונות מהם האפס מסכן את היש. אי-המציאות מסכנת ישותו האונטית של האדם (ontic self-affirmation), בתור המוות; את קומתו הרוחנית, בתור חוסר-משמעות; וקומתו המוסרית ^{moral} - בתור האשמתו. והנה, הכרת ותודעת הסכנה המשולשת הזאת היא החרדה האכסיסטנציאלית (כלומר: נורמלי, לא חולנית וניורטית) המשולשת: חרדה אונטית, רוחנית, ומוסרית.

השנייה היא קרובה לענייננו. החרדה של חוסר-משמעות, היא חרדה על אבדות ענין סופי (בלשונו: ultimate concern), אבדת משמעות המעניקה משמעות לכל משמעויות. חרדה זאת מקורה באבדת תשובה כלשהי לבעית משמעות המציאות.

חרדה זאת, שהיא תגובת האדם לסכנת האפס ואי-המציאות לחייו הרוחניים, יכולה להתאר בבידנה ספק -- לא סתם ספק פרטי אלא הספק כתופעה כללית, הספק שהגיע לידי הכרעה בחיים, הספק שיצא מגדר שאלה מתודולוגית והגיע לידי יאוש אכסיסטנציאלי. הסכנה הזאת של ספק הקשור בחוסר משמעות לחיית היא קרובה מאוד למוות עצמה, ובכך החרדה האונטית והחרדה הרוחנית שלובות זו בזו.

נתוח זה של טילליך מוסר לנו הבעה שיטתית ובעלת כשרון מה שידוע לנו מחוויתנו האישית. לזה כווננו חכמי ישראל בימה"ב כאשר אמרו, "אין שמחה כהתרת הספקות".

שתי גישות לספק ואמונה:

א) אמונה תמימה או פשוטה. אמונת ההמון במשך כל הדורות. עדותו של בעל אור-החיים. רבי נחמן מברצלב. גנוי הפילסופיה בימה"ב וע"י החסידים והמתנגדים (בעיקר: הגר"א).

ב) שכלתנות. רוב פילסופי ספרד בימה"ב. ואלה דברי רבנו בחיי בחוה"ל שער היחוד פ"ג: "כל מי שיוכל לחקור על הענין הזה והדומה לו מן הענינים המושכלים בדרך הסברה השכלית, חייב לחקור עליו כפי השגתו וכח הכרתו ... והמתעלם מחקור ה"ז מגונה, ונחשב מן המקצרים בחכמה ובמעשה ... וכבר חייבתנו התורה בזה כמ"ש: וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים. והראיה שההשבה אל הלב הוא עיון השכל, הוא מה שאמר הכתוב (ישע' מ"ד י"ט) ולא ישיב אל לבו ולא דעת ולא תבונה ... וכבר התבאר מן השכל מן הכתוב ומן הקבלה שאנו חייבין לעיין כמה שנוכל להשיג ברורו בדעתנו.

פרופ' וולפסון מכנה את השיטה הזאת: *single-faith theory, rationalist type* כלומר: הדרך היחידה לאמונה (למי שמוכשר לכך) היא ע"י העיון, ואת השיטה הראשונה, אמונה תמימה, בשם: *single-faith theory, authoritarian type* נוסף לזה יש *Double Faith Theory* כלומר: האמונה האמיתית או בעזרת העיון או בלעדה.

שלושה סוגי אמונה:

מרטין בן-בר מדבר על ב' מיני אמונה (בספרו "Two Types of Faith"): הודאה (*acknowledgment*) ואמון (*trust*). בראשון, הנני מקבל בכל ישותי, ולא בשכלי בלבד, איזו הנחה או משפט כאמת. בשני, הנני נוהג כל האמון שלי במישהו - ג"כ בלי סבה שכלית מספקת. את הסוג השני הזה נחלק לשתיים, ונוציא מזה שלושה סוגים של אמונה:

א) אמונה הכרתית (קוגניטיבית). אמונה-אמת (לפי רד"ק ואברבנאל). "אמונה" לרס"ג ורמב"ם כהגדרתה היונית: מעשה אפיסטמולוגי.

ב) אמונה רגשית (אפקטיבית). "בטחון" (מ "מבטח", "בטח"). ר' בחיי בחוה"ל: עשרה שמות נרדפים לבטחון - ואין "אמונה" ביניהם.

belief-in בניגוד אל *belief-that* (יש והסוג הא' סופו

נהפך לסוג הב', כג' אמונה בשדים. אבל יש שהם עצמאיים, כג' אמונה בחבר). באמונה רגשית, יסוד האמון והבטחון מתבטא ברגש של הבוטח.

ג) אמונה תפקידית (פונקציונלית). יסוד ה *belief-in* מובע לא ע"י רגש אלא מעשה, רצון.

(מיון זה מקביל לזה של רס"ג ורמב"ם: *belief*, *trust*, *faith*)

א) כס"ג - הכאלון לעסן זינגה הספק (הוקצמה לאמונה). רח"ל מל"א
זסטקוה מסוימים, לא גרופה זכ"ל.

ב) קצרות הספק: אי-הכרה מסוימת בין צדד נוגד, אי-האחריות,
זמן לכיכבה = אלוהי מכיכב לשלילות.

ג) היום: (מאור סטרו) Arnold Brecht ו"Political Theory" הספק
אין מניין וקוץ לזת. היום הרגשו הספק גם על הספקו. המצב
מצמים סטרוה על הכוכבים בלח המאמנים.

ד) וזאורני כס"ג - אפלי לסיגה. זוהי תמא סטרו אמ"ג

ה) אמנה וספק: שני הפכים. אמנה - הווא. הסוביקטיוו של המצב. האוביקטיוו
בספק - הווא. הסוביקטיוו של השינוי האוביקטיוו.

ו) דרך הספק: כס"ג לולא מל דרך ל חופי. ספק זינגה - אפיקוסטו (מאמנים)
אמנה - תפקידה הכרה, אלא: חוסר ידועה.

א"ס, תמאין תאמנה ופוזיטה: הסרה זינגה על הספקו
וין דרך דלמאספק, דק מצב של חופי שיהיה חופי. (הספק
קיים ל זמן שיצדדתי לקויו. מלמס הספק למצב קויו-דמא
היוה מוצא השכל.

ז) א"כ שלספק דק חוקי, מרזולווי. ההיזין כס"ג ! Descartes
(י"ב) שלספק ספק "de omnibus dubitandum" (הוא זינגה לא אפיקו-
ואפלי דק אפיקו ווא תמאין הסופ המוכשר הכה על ספק (כל זמן
לזמא חי וזינגה) דמא) ממכשיר מרזולווי איסוד אכסיסטנצי,
וכדמא חיינו גרופה תוכתיר.

5. הספק באמונה רגשית:

דרך כלל: אין לספק רשות הכניסה לסוג זה. בטחון היינו בטח, ההיפך של ספק. אבל מה נעשה ובתנ"ך מוצאים שאלות-ספקות כגון: השופט כל הארץ לא יעשה משפט?, צדיק ורע לו? וכיוצא בזה שאלות בצדקת האלקים. אלא, ב' סוגים: שאלה של האדם אל הא-ל, ועל הא-ל.

(א) שאלה אל ה'; ספק הנכנס לתוך עצם היחס בין האדם ואלקיו ולא על אודות ה'. כאן יש מקום לספק, שהוא באמת מדת המתיחות ביחס: חוס וקור, אהבה וכעס, שמחה ועצבות, ידידות וחוסר-ידידות וכו' - יצוא ושוב.

(ב) שאלה או ספק על ה'. יש וה"ספק" שבסוג הראשון גדל עד כדי כך שהידידות מתקררת עד לקצה, לכריתת היחס; האנכי-אתה נהפך לאנכי-הוא, כמו באיוב עד שאמר "אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה", עליו אמרו חז"ל "עפרא בפומיה"! כאן הספק חוזר להיות ספק הכרתי מן המין החמור ביותר -- והבטחון, האמונה של רגש הדורשת ומבקשת שלווה ואמון, הדל מן האדם. התשובה והתרופה לספק זה אינו מצד ההכרה, אלא דוקא ע"י העמדת עצמו בתוך יחס ישיר, אנוכי-אתה, וזה מסיר את הספק וממתיק את המרידות. כגון באיוב, שאחרי כל טענותיו על האלקים לא באה תשובה עניינית-שכלית, אלא הופעת ה' והתגלותו מחוך הסערה, וזה השיב את היחס לאיתנו.

(חומר הספק בסוג זה -- בובר בספרו הנ"ל מוכיח שטיפוס הכפירות הנזכרות בנרק י' של סנהדרין שאין לאדם חלק לעוה"ב בגללן אינן באמת הכרחיות אלא הבסיס ליחס של אמון ובטחון...)

6. הספק באמונה תפקידית:

גם כאן אסור לספק להרים את ראשו. ברגע שהספק ההכרתי מתבטא במעשה - כביטול מצוה - הדל להיות ספק והפך לכפירה.

(א) האם יש אלטרנטיבה שלישית, כלומר ספק אמיתי המתבטא במעשה? בקורת של ויליאם דזשיימס על האגנוסטיות. *suspension of judgment* דזשיימס: *forced option*, כג' רופא שצריך להכריע. כמו"כ דה - מעשים, לא סתם ספקולציה. (קדמו יוסף בטלר, הכומר האנגלי, שהבדיל בין הכרה למעשה - *commitment*. בהראשון שהוא שיקול הדעת נכנסים בחשבון היסודות של רוב וספק. באחרון שהוא מעשי, הכל נעשה בודאות גמורה. הדוגמא של החישוב אם לקפץ לים להציל תינוק טובע, ועצם הקפיצה)

(ב) היחס בין הכרה לתפקיד (ידיעה למעשה) אינו חד-סטרי, כלומר שההכרה מכריעה את המעשה. זה אולי הכוון ההגיוני; אולם העובדא האכסיסטנציאלית היא להיפך: המעשה מגביל ומשפיע על הידיעה וההכרה. נעשה ונשמע. הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, והמאור שבה מחזירו למוטב. הינוך: הלבבות נמשכים אחרי הפעולות. ריה"ל: אין האדם מגיע אל העניין האלקי אלא בהדרגה.

7. אמונה שלימה:

זאת היא המעלה הגדולה, איחוד כל חלקי האמונה והתגברות על הספק. כדי להגיע אליה, עלינו לדעת שיסוד הכל הוא לא ההכרה והידיעה הפילסופית ותיאולוגית, אלא רגש האמון, שהיחס עולה על ההאמנה,

believed-in על belief-that.

אי-לזאת, הדרך לשיכוך הספקות (מלבד עצם הניתוח) זה בהיפוך הכוון: בחידוש חיי היחס, בטפוח האמון והבטחון.

שלשה דרכים:

(א) תפילה. המצב של תפילה מעמידה האדם ביחס אל אלקיו (ר"היים הלוי סולובייטשיק: עיקר הכוונה בתפילה היא העמידה לפניו יתב'). האדם המודרני טוען שאינו יכול להתפלל היות והוא לקוי באמונתו. אולם עלינו להדגיש קדמות היחס להכרה, העימות לשיפוט. הרב קוק על "התפילה המתמדת של הנשמה" (הקדמת "עולה ראית"). השוה בעל-התניא על "אהבה טבעית ומסותרת". תפילה אינה תשובה ענינית לספקות, אבל תפילה מהפכם מספקות אכסיסטנציות למתודולוגיות.

(ב) תלמוד תורה. ת"ת כדבקות באלקים. הבדל בין התפלספות על-הא-ל ללימוד תורת הא-ל.

(ג) גמ"ח. הזדהות עם צבור של מאמינים. החשיבה וההכרה - ביחידות, אבל היחס כולל צבור; הברית עם כלל ישראל. דבוק ת"ח.

8. אמונת ה' באדם.

ההתעלות על הספקות באמונה יכולה לבא אולי - מהתחשבות בספקות שיש בו כביכול עלינו.

האם יש בו ספק על האדם? אין לזה משמעות במובן ההכרה. אולם יש לזה ערך במובן ספק באמון, בבטחון. מציאות האדם כאדם עלי אדמות - קשורה במתנת חופש הבחירה. אבל זאת אומרת שהוא הצטמצם, שרצה כביכול שיעשה משהו נגד רצונו. המדרש על המחלוקת בין מלאכי השרת על בריאת האדם והחלטת הא-ל בעד: כלומר. ידע שיש סכויים לכשלון וקבלם עליו.

"א-ל אמונה -- שמאמין בברואיו". בריאת האדם היא מעשה של אמון באדם (וככל הבעת אמון, ה' מלווה אותו בברכה), והאדם נכשל, האמון האלקי נתאכזב: "וינחם ה'.. ויתעצב אל לבו" -- הסימנים הפסיכולוגיים של חרדת הספק. אם הספק יוחלט ככפירה - "אמחה האדם אשר בראתי".

אולם "ונח מצא חן" -- הספק לא הוחלט לרעה.

א"כ: ספק ואמונה של האדם באלקים, מקבילים לאמונתו וספקיו בנו. אלקים יוצל אלקים. האמונה השלימה יכולה לבא כאשר נתעלה על ספקותינו בזה שנשתדל להכריע ספקותינו עלינו...